

บทความวิชาการ
ชนชั้น การผลิตซ้ำ และความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในสังคมไทย
Class, Reproduction and Educational Inequality in Thailand

วัฒนชัย ขวาลำธาร¹ และ เกวาลิน งามพิริยกร^{2,*}

Wattanachai Kwalamthan¹ and Geawalin Ngampiriyakorn^{2,*}

¹คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²สถาบันวิจัย พัฒนา และสาธิตการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

¹Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

²Educational Research Development and Demonstration Institute

Srinakharinwirot University

*Email: swu_geawalin@hotmail.com

Received 1 April 2022; Revised 28 June 2022; Accepted 30 June 2022

Abstract

This article, entitled "Class, Reproduction, and Educational Inequality in Thai Society," aims to investigate interrelationships between social class and educational reproduction that impact educational inequality in Thai society. Documentation reviews, from academic textbooks and related research publications, were employed along with Pierre Bourdieu's concepts of class and reproduction (1990). Bourdieu has effectively applied sociological theories to the analysis of social phenomena in the contemporary world. Bourdieu developed the concept of class from a different angle than traditional sociologists. Bourdieu also analyzed the concept of reproduction, addressing social reproduction which dominates and leads to social inequality. Since the authors mainly focus on educational reproduction, this article therefore attempts to argue Bourdieu's point of view on class and reproduction in explaining educational inequality in Thai society. The implications of this article are proposed as guideline for further investigations on educational inequality in Thai society.

Keywords: Class; Reproduction; Inequality; Education

บทคัดย่อ

บทความวิชาการ เรื่อง ชนชั้น การผลิตซ้ำ และความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ชนชั้นทางสังคมกับการผลิตซ้ำทางการศึกษา ที่ส่งผลต่อความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในสังคมไทย ใช้การศึกษาเอกสารจากหนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ โดยมีแนวคิดของ Pierre Bourdieu (1990) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ พบว่า บูดีเยอร์ ค่อนข้างประสบความสำเร็จอย่างมากในการนำแนวคิดทางสังคมวิทยา จากนักคิดทางสังคมวิทยายุคคลาสสิกอย่าง Karl Marx (1818 - 1883) Emile Durkheim (1858 - 1917) และ Max Weber (1864 - 1920) มาสู่การพัฒนาและต่อยอดแนวคิดที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ในปัจจุบันได้ดีมากยิ่งขึ้น ทั้งการพัฒนาแนวคิดเรื่องชนชั้นที่มีมุมมองแตกต่างจากนักคิดยุคคลาสสิก ทั้งนี้ บูดีเยอร์ยังได้วิเคราะห์แนวคิดการผลิตซ้ำโดยกล่าวถึงการผลิตซ้ำทางสังคมที่เป็นสิ่งที่ครอบงำ และส่งผลต่อให้

เกิดความไม่เท่าเทียมในสังคม โดยผู้เขียนมุ่งเน้นไปที่การผลิตซ้ำทางการศึกษาเป็นหลัก ดังนั้นบทความฉบับนี้ จึงมุ่งเน้นการนำเสนอ มุมมองของผู้เขียนต่อแนวคิดของ Pierre Bourdieu ในเรื่อง ชั้นชั้น (Class) และการผลิตซ้ำ (Reproduction) ในการอธิบาย ปรากฏการณ์ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในสังคมไทย ซึ่งจะประโยชน์และเป็นแนวทางในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางการ ศึกษาในบริบทสังคมไทยต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: ชั้นชั้น; การผลิตซ้ำ; ความเหลื่อมล้ำ; การศึกษา

ชนชั้นและมุมมองทางการศึกษาของบูดีเยอร์

การศึกษาเรื่องชนชั้น (Class) เป็นงานวิจัยของบูดีเยอร์ที่เกิดจากมุมมองของสถานการณ์ความแตกต่างกันของบุคคลใน สังคม (Social Differentiation) และนำมาสู่ความไม่เท่าเทียมกันในสังคม (Social Inequality) ซึ่งในงานเขียนของบูดีเยอร์พบว่า ในสังคมมนุษย์นั้น มนุษย์แต่ละคนมีความแตกต่างในด้านร่างกาย สติปัญญา ความสามารถ อาชีพ และหน้าที่การงาน โดยเฉพาะ สังคมที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เกิดการแบ่งงานที่มีความซับซ้อน ตามรูปแบบ ชนิด และทักษะของงานที่ทำ ทำให้คุณค่าของอาชีพ แต่ละอาชีพ มีบทบาทที่เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างข้างต้นนี้ไม่ได้บ่งบอกถึงคุณภาพของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ แต่ความแตกต่างนี้กลับสร้างความแตกต่างระหว่างบุคคลเกิดเป็นช่องว่างทางสังคมและนำไปสู่ความไม่เท่าเทียมกันในสังคม (Boyne, 2002)

หากกล่าวถึงชนชั้นทางสังคมตามแนวคิดของบูดีเยอร์แล้วนั้น ผู้เขียนมองว่าบูดีเยอร์ได้แนวคิดมาจากนักคิดยุคคลาสสิก โดยเริ่มต้นองค์ความรู้จากการที่ Karl Marx มองเห็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักความเสมอภาคในศตวรรษที่ 18 มีเป้าหมายเพื่อ ทำลาย ความไม่เท่าเทียมกันทางกฎหมายและเศรษฐกิจ โดยคนกลุ่มนี้เชื่อว่าความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจนำมาสู่ ความแตกต่างทางสังคมเกิดเป็นชนชั้นขึ้น ทำให้มาร์กซ์มองว่าความไม่เท่าเทียมกันในสังคม มีสาเหตุมาจากพฤติกรรมทางการเมือง ก่อให้เกิดการจัดระเบียบสังคมใหม่ โดยมีปัจจัยสำคัญขึ้นอยู่กับการผลิต จากยุคแรกที่สังคมมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ระบบ เศรษฐกิจและการผลิตจะอิงอยู่กับสังคม ไม่มีทรัพยากรส่วนบุคคล จนกระทั่งสังคมเปลี่ยนเป็นแบบเกษตรกรรม ปัจจัยการผลิตจึง กลายเป็นทรัพยากรส่วนบุคคล ซึ่งนำไปสู่การแบ่งชนชั้นทางสังคม (Marx, 2014) จนกระทั่งถึงยุคสังคมสมัยใหม่ที่มีอิสระและความ เท่าเทียม ระบบการผลิตและทรัพยากรส่วนบุคคลเปลี่ยนแปลงไป ในลักษณะของการจำหน่าย และการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยมี เรื่องของทุนและการครอบครองทุนเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งมาร์กซ์ชี้ให้เห็นว่า เศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดชนชั้นทางสังคม โดยความสัมพันธ์ ระหว่างกลุ่มคนกับวิธีการผลิต สอดคล้องกับปริมาณของทุนทรัพย์และวิธีการผลิตทุนทรัพย์ที่สมาชิกในแต่ละสังคมครอบครองอยู่ เขาจึงสรุปว่าชนชั้นทางสังคม (Social Class) เกิดจากการนำเอาปัจจัยการผลิต เช่น เครื่องจักร โรงงาน ที่ดิน และเงินทุน มาใช้เป็น เครื่องมือในการสร้างความมั่งคั่งให้กับตนเอง ชนชั้นที่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง คือ ชนชั้นกระฎุมพี (Bourgeoisie) เช่น พ่อค้า นายทุน เป็นต้น ส่วนชนชั้นที่ไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเองก็คือ ชนชั้นกรรมาชีพ (Proletariat) ผู้เขียนจึงมองว่า แนวคิด ชนชั้นทางสังคมตามแนวคิดของ มาร์กซ์ ให้ความสำคัญกับเรื่องทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะการต่อสู้ดิ้นรน ของมนุษย์เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่หายาก นำมาสู่การครอบครองทุนที่แตกต่างกันของคนในสังคมนั้น

อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่อง ชั้นชั้น ของมาร์กซ์ อาจจะยังไม่สามารถตอบสนองความอยากรู้ และการนิยามชนชั้นทางสังคม ได้ครอบคลุม บูดีเยอร์ จึงพยายามอธิบายแนวคิดเรื่อง ชั้นชั้น จากมุมมองของ Max Weber ที่ได้ปรับความหมายของชนชั้นให้ แตกต่างจากของมาร์กซ์ โดยเวเบอร์ มุ่งเน้นเฉพาะส่วนควบคุมวิธีการผลิตมากกว่าการเป็นเจ้าของทุนทรัพย์ตามกฎหมาย ตัวกำหนดฐานะตำแหน่งทางสังคมที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่การเป็นเจ้าของทรัพย์สิน แต่อยู่ที่ความสามารถในการควบคุมและใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้ที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตหรือผู้ที่มีอำนาจจัดการทรัพยากรสมบัติเป็นชนชั้นที่มี

ความสำคัญมากขึ้น การที่เวเบอร์ให้ความสำคัญกับบุคคลมากขึ้น ทำให้บุคคลถูกกำหนดให้อยู่ในชั้นเดียวกัน เมื่อบุคคลมีความสนใจทางเศรษฐกิจ อาชีพ และรายได้เหมือนกัน (Weber, 2011)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับชนชั้นของ เวเบอร์ ถือเป็นแนวคิดที่เป็นคู่ตรงกันข้ามกับแนวคิดชนชั้นของมาร์กซ์ ซึ่งเมื่อผู้เขียนได้ศึกษางานของบูดิเยอร์เกี่ยวกับเรื่องชนชั้น พบว่าบูดิเยอร์ค่อนข้างให้ความสำคัญกับเรื่องการครอบครองและการมีอยู่ของบางสิ่งที่เขาเรียกว่า “ทุน” (Capital) โดยในงานวิจัยของบูดิเยอร์พบว่า ความไม่เท่าเทียมมีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านี้เป็นความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ เพื่อให้เข้าใจความแตกต่างของโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อนได้ชัดเจนขึ้น บูดิเยอร์จึงวิเคราะห์และแบ่งความสัมพันธ์ทางสังคมออกเป็น 2 ชั้น ดังนี้

ชั้นที่ 1 ความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งของที่พวกเขาครอบครอง สามารถมองเห็นได้ในเชิงรูปธรรม แบบบริบทแวดล้อม (Field)

ชั้นที่ 2 ความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ภายในตัวบุคคล ที่แสดงออกมาผ่านลักษณะนิสัย (Habitus) ผ่านการเชื่อมโยงสิ่งเหล่านี้กับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว

ผู้เขียนมองว่า แนวคิดเรื่อง ชนชั้นของบูดิเยอร์ สะท้อนให้เห็นถึงการต่อสู้แย่งชิงของบุคคล ไม่ใช่การสะท้อนถึงสำนึกร่วมที่ส่งต่อทางความคิดของคนในสังคมนั้น ๆ ซึ่งการต่อสู้เป็นเครื่องมือที่ทำให้สังคมแตกแยกออกจากกันอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา ก่อให้เกิดเป็นการจัดกลุ่มทางสังคมที่มีความนึกคิดและพฤติกรรมที่ต่างกัน ผู้คนในสังคมจึงเริ่มแย่งชิง เพื่อเข้าไปเป็นตัวแทนทางสังคมมากขึ้น ทำให้สิ่งที่บูดิเยอร์พยายามกล่าวถึงอยู่เสมอคือ “ทุน” ที่เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในสังคมสมัยใหม่ ผ่านการตัดสินใจต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น กิจกรรมทางสังคม การทำงาน และการบริโภค ของคนในสังคมที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามในมุมมองของผู้เขียนยังคงมองว่าภาพตัวแทนเหล่านั้นไม่ได้หายไปเสียทีเดียว โดยตัวแทนที่น่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับมากในสังคม คือ รัฐ ประกอบด้วยการเมืองและความเป็นราชการ ที่หล่อหลอมรวมกันเป็นอำนาจทางสัญลักษณ์ ประกอบสร้างให้ความเป็นรัฐเปรียบเสมือนศูนย์กลางของความสัมพันธ์ ในสังคม ทั้งนี้รัฐยังมีส่วนสำคัญอย่างมากในการกำหนดอัตราเปลี่ยนแปลงของทุนเศรษฐกิจในปัจจุบัน ดังคำกล่าวของผู้คนในสังคมอีสานชนบทท่านหนึ่งที่กล่าวไว้

“...ถ้าเลือกได้ก็อยากเป็นข้าราชการ เพราะทุกวันนี้ถึงจะมีเงินมาก แต่ไม่ได้รับการยอมรับจากคนในหมู่บ้าน ทั้งที่เรามีความรู้มีความสามารถ แต่เพราะเป็นพ่อค้าขายของที่ตลาดนัด ไม่เหมือนกับเพื่อนที่จบไปบรรจุครูได้ เงินเดือนน้อยกว่าเรามาก แต่คนในหมู่บ้านต่างชื่นชม แม้แต่พ่อแม่เรายังไล่เราให้ไปสอบบรรจุเป็นครูเลย...” (คนขายของตลาดนัด; 2564, สัมภาษณ์)

ดังนั้น ผู้เขียนจึงสรุปได้ว่า มิติเรื่องชนชั้นของบูดิเยอร์ สะท้อนให้เห็นถึงการเกิดขึ้นและคงอยู่ของชนชั้น ผ่านรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในสังคมด้วยการรับรู้ที่ถูกและการรับรู้ที่ผิด นำมาสู่การปลูกฝังและการกำหนดประเภทของการรับรู้อย่างต่อเนื่องและแตกต่างกันตามสภาพของสังคมนั้น ๆ สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การสร้างความเป็นจริงทางสังคมโดยการหล่อหลอมการแสดงตน หรือภาพตัวแทน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเราพบว่า ภาษา ตำนาน ศาสนา วิทยาศาสตร์ และองค์ความรู้ต่างๆ สะท้อนถึงการดำรงอยู่ของชนชั้น ที่ใช้เพื่อแบ่งแยกกลุ่มของตนให้ต่างจากกลุ่มอื่น ๆ ทั้งในส่วนที่เหนือกว่าและขัดแย้งกับการแสดงออกอื่น ๆ

ข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือ การที่บูดิเยอร์ถกทอนแนวคิดเรื่องชนชั้นของ มาร์กซ์และเวเบอร์ ที่มีความเป็นปฏิบัติเข้าด้วยกันอย่างลงตัว ทำให้แนวความคิดแบบชั่วคราวกันข้ามระหว่าง ผัง อัตวิสัย (Subjective) และวัตถุวิสัย (Objective) ที่มีแนวคิดเรื่องชนชั้นแตกต่างกัน สามารถอยู่ร่วมกันเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อนขึ้นได้อย่างน่าสนใจ ผ่านแนวคิดเชิงสัมพันธ์ของเขตอำนาจ (Field of power) ที่ให้ความสำคัญกับความขัดแย้งในแนวราบที่มุ่งเน้นไปยังตัวแทน และ สถาบันทางสังคม ผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมและวัตถุประสงค์ที่สังคมนั้นกำหนดบทบาทหน้าที่ การสร้างอภิสิทธิ์ชนในสังคม ทำให้เกิดเป็นความแตกแยก

ในระบบชั้นในทางสังคม ผ่านรูปแบบต่าง ๆ เช่น รัฐ และ ศาสนา เป็นต้น นอกจากนี้ผู้เขียนยังเสนอว่า หากเราต้องการวิเคราะห์เรื่องชนชั้น น่าจะต้องมีแนวคิดทุนเสริมอีกประการ คือ แนวคิดเรื่อง อำนาจ (Power) ซึ่งหมายถึง ความสามารถในการดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของตน แม้จะเป็นการขัดขวางความรู้สึกของผู้อื่นก็ตามระดับชั้นในสังคมที่สูงกว่า ซึ่งในปัจจุบันเราไม่นิยมใช้คำว่า ชนชั้น แต่หากเราเปลี่ยนเป็นใช้คำว่า เกียรติยศ หรือ สถานภาพ น่าจะอธิบาย ความอุดมสมบูรณ์ด้วยสมบัติวัตถุ หรือสิ่งของมีค่าที่สะสมไว้เป็นจำนวนมากได้ดี เพราะแสดงถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจ เกียรติยศ ตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคม ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในสังคมโดยทั่วไป ทำให้อำนาจ เป็นเครื่องมือที่สะท้อนความสามารถของบุคคลหรือกลุ่มคนที่จะบังคับให้บุคคลหรือกลุ่มคนอื่นกระทำตามที่ต้องการ โดยไม่สนใจว่าจะให้ความร่วมมือหรือไม่ ทำให้คนในสังคมรู้สึกแตกต่าง เกิดเป็นการแบ่งชนชั้นทางสังคมโดยที่พวกเขาไม่ทันรู้ตัว

การผลิตซ้ำ (Reproduction) และ การศึกษา (Education)

จากการที่บูดีเยอร์ให้ความสำคัญกับทุนวัฒนธรรม ซึ่งผู้เขียนมองว่าเป็นเรื่องทักษะและการศึกษา ที่นำไปสู่การผันทุนรูปแบบอื่น ๆ ดังนั้นในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงแนวคิดที่บูดีเยอร์เสนอคือ เรื่องการผลิตซ้ำที่ส่งผลต่อระบบการศึกษาในสังคม

แนวความคิดการผลิตซ้ำริเริ่มจากมาร์กซ์ ที่มองว่า การผลิตซ้ำเป็นผลมาจากความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ทำให้วิธีการผลิต (Mode of Production) ในสังคมถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังที่ผู้เขียนได้เคยกล่าวไปคือ กลุ่มกรรมกรพี และกลุ่มกรรมกรมาชีพ ประกอบกับสังคมในระบบทุนนิยมที่บีบบังคับให้เกิดกระบวนการผลิตซ้ำ เพื่อคงรักษาไว้ซึ่งระบบการผลิตที่มี 2 ชั้นชั้น ทำให้สังคมเกิดความไม่เท่าเทียมกันสืบต่อมาอย่างยาวนาน ซึ่งบูดีเยอร์มองว่าการผลิตซ้ำนี้เองทำให้เกิดการครอบงำทางการศึกษาและวัฒนธรรมในสังคม เขาจึงสนใจศึกษาเรื่อง การผลิตซ้ำทางการศึกษาและวัฒนธรรม ผ่านมุมมองการวิเคราะห์เรื่องชนชั้นและความไม่เท่าเทียม

บูดีเยอร์มองว่า การผลิตซ้ำ ถือเป็น กลยุทธ์ (Strategy) ในการยุติหรือยับยั้งปัญหาที่เกิดขึ้นจากอติวิสัยและวัตวิสัยภายในบุคคล เขามองว่าบุคคลแต่ละคนจะรับรู้สถานการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัวได้ และจะสร้างสิ่งที่เรียกว่ากลยุทธ์ เพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ดังกล่าวได้อย่างทันท่วงที ซึ่งให้ความรู้สึกเหมือนเล่นเกม บูดีเยอร์สะท้อนว่าการที่บุคคลสร้างกลยุทธ์หรือตระหนักรู้ได้นั้น เกิดจากการที่เราเรียนรู้กติกา (Rule of Game) ซึ่งกลยุทธ์นี้เป็นผลมาจากสิ่งที่บูดีเยอร์เรียกว่า Habitus ทั้งนี้เขาได้แบ่งกลยุทธ์ ออกเป็น 2 รูปแบบ (Bourdieu & Passeron, 1990) ได้แก่

1) กลยุทธ์การแปลงซ้ำ (Reconversion Strategy) เป็นการเปลี่ยนแปลงของทุน (Capital) ภายในสนาม (Field) แต่ละสังคมซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลง 2 แบบคือ (1) การเปลี่ยนทุนใหม่ทั้งหมดและสร้างใหม่ (2) การผันทุนจากทุนชนิดหนึ่งไปสร้างเป็นทุนชนิดอื่น ๆ โดยการเปลี่ยนแปลงในสนามนี้ ทำขึ้นเพื่อรักษา ปรับปรุง และป้องกัน บทบาทและตำแหน่งของบุคคลในสังคมนั้น ๆ

2) กลยุทธ์การผลิตซ้ำ (Reproduction Strategy) เป็นลักษณะการปฏิบัติที่ปัจเจกบุคคลและครอบครัวสร้างขึ้น โดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม เพื่อที่จะรักษาหรือเพิ่มทุนทรัพย์สินของตน และมีผลต่อการรักษาหรือปรับปรุงตำแหน่งในโครงสร้างทางสังคมและชนชั้นที่พวกเขาอยู่ด้วยเช่นกัน ดังนั้นกลยุทธ์การผลิตซ้ำจึงเป็นกระบวนการที่สะท้อนถึงการอยู่และพัฒนาสถานะของบางสิ่งเพื่อใช้กำหนดหรือวางแผนในอนาคตระยะยาว แต่ที่น่าแปลกคือ บูดีเยอร์เสนอว่าการผลิตซ้ำไม่ได้เกิดขึ้นในรูปแบบของการครอบงำที่เปิดเผยหรือสังเกตได้ แต่การผลิตซ้ำหรือครอบงำนี้ถูกส่งต่อหรือดำรงอยู่ในนิสัย (Habitus)

นอกจากนี้บูดีเยอร์ยังได้แบ่งกลยุทธ์การผลิตซ้ำ ออกเป็น 7 รูปแบบ ได้แก่ (1) กลยุทธ์การควบคุมการเจริญพันธ์ (2) กลยุทธ์การสืบทอดมรดก (3) กลยุทธ์ทางการศึกษา (4) กลยุทธ์ทางเศรษฐกิจ (5) กลยุทธ์การลงทุนทางสังคม (6) กลยุทธ์ทางการสมรส (7) กลยุทธ์การดำรงสถานะทางสังคม โดยกลยุทธ์การผลิตซ้ำนี้จะมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับจำนวนและองค์ประกอบของทุนที่ถูกผลิตซ้ำขึ้นมา อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญที่บูดีเยอร์สะท้อนให้เห็นจากกลยุทธ์การผลิตซ้ำทั้ง 7 นี้คือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการครอบงำระหว่างทุน ผู้ถือครองทุน และผู้ใช้ทุน ที่โยงใยถักทอเข้าด้วยกันอย่างแยกขาดจากกันได้อย่าง

ผู้เขียนค่อนข้างสนใจในส่วนของ กลยุทธ์การผลิตซ้ำ ที่มุ่งเน้นด้านกลยุทธ์ทางการศึกษา ที่บูดิเยอร์มองว่า กลยุทธ์ทางการศึกษา ถือเป็นการลงทุนในระยะยาว ที่มีเด็ก ครอบครัว และสถาบันการศึกษา เป็นส่วนสำคัญในกระบวนการผลิตซ้ำทางการศึกษา ที่บูดิเยอร์ชี้ให้เห็นแล้วว่า สถาบันการศึกษาและกระบวนการทางการศึกษา เป็นการผลิตซ้ำทางสังคม ที่ส่งต่อการครอบงำทางความคิดและการพัฒนาทักษะของบุคคล ผ่านรูปแบบการศึกษาและองค์ความรู้ เกิดเป็นความแตกต่างทางชนชั้นที่เข้าถึงระบบการศึกษาที่ไม่เท่ากัน ชนชั้นสูงสามารถเข้าถึงและเรียนรู้วิธีการผลิตหรือเพิ่มพูนทักษะได้จากสถาบันการศึกษา ขณะที่ชนชั้นแรงงานไม่สามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้เทียบเท่ากับชนชั้นสูง ด้วยเงื่อนไขหลายประการที่บูดิเยอร์ได้กล่าวไว้หนึ่งในหนังสือ เรื่อง Reproduction in education, society and culture โดยเงื่อนไขที่ผู้เขียนมองว่าน่าสนใจที่สุดคือ ระบบและกลไกในการเข้าถึงการศึกษา ที่สถาบันการศึกษาคัดและแบ่งแยกมนุษย์ออกตามศักยภาพที่แตกต่างกันทั้งด้านสติปัญญา ด้านฐานะทางเศรษฐกิจ รวมถึงฐานะทางสังคม เกิดเป็นความเหลื่อมล้ำทางสังคม อีกทั้งตลาดแรงงานที่รับช่วงต่อจากสถาบันการศึกษา ยังมีส่วนต่อการผลิตซ้ำทางการศึกษา ทั้งในส่วนของโครงสร้างและรูปแบบการศึกษาที่ตอบสนองต่อตลาดแรงงานที่เกิดขึ้นในสังคม

สถาบันการศึกษาและระบบการศึกษาในปัจจุบัน จึงเป็นแหล่งผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่สร้างคนให้ตอบโจทย์และความต้องการของสังคมในขณะนั้น โรงเรียนเฉพาะทางหลายแห่งถูกเปิดขึ้น พร้อมกับหลักสูตรเฉพาะที่สงวนไว้เฉพาะกลุ่มคนที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจจากพอที่จะเข้าถึงได้ เกิดเป็นการแบ่งชนชั้นในการเข้าถึงระบบการศึกษา ความไม่เท่าเทียมในสังคมที่ผู้คนต้องแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น เพื่อเข้าสู่กระบวนการผลิตซ้ำทางการศึกษา จากสถาบันการศึกษาระดับสูง

โอกาสทางการศึกษา : ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในประเทศไทย

ความหมายของคำว่า "โอกาส" ได้มีการนิยามไว้อย่างหลากหลายจากศาสตร์ที่ต่างกันไป โดยผู้เขียนสรุปได้ว่า โอกาสหมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแทนกับเป้าหมายที่ต้องการ โดยมีอุปสรรคบางอย่างเป็นสิ่งกีดขวาง ซึ่งอุปสรรคดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถผ่านได้ (Franco & Smith, 2013; Drake & Pawlina, 2014; Memon & Rathore, 2018) ตัวอย่างเช่น วัฒนชัย มีโอกาสได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น โดยอาศัยอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งการทำงานหนักของวัฒนชัยเพื่อหาเงินค่าเทอม การลงทะเบียนเรียนในรูปแบบที่ไม่คุ้นตา หรือแม้แต่คุณภาพการศึกษาที่แตกต่างจากที่เคยเรียนมา เป็นต้น

ในการใช้แนวคิดนี้ ในบริบทของการศึกษา เราจำเป็นต้องตอบคำถามว่าใครคือตัวแทนที่เหมาะสม เป้าหมายหรือเป้าหมายที่เหมาะสมคืออะไร และอะไร (ถ้ามี) คือ อุปสรรคที่ต้องตามกฎหมาย ตัวอย่างเช่น หากเราเข้าศึกษาในโรงเรียนที่มีการคัดเลือกสูงเป็นเป้าหมาย และพลเมืองของบางประเทศหรือบางจังหวัดเป็นตัวแทนของเรา เราอาจคิดว่าเรามีคุณสมบัติตรงตามข้อกำหนดทางวิชาการบางอย่าง เช่น ในคัดเลือกเข้าโรงเรียน การสอบเข้าควรเป็นอุปสรรคที่สำคัญที่สุดในการคัดเลือกนักเรียนเข้าสู่ชั้นเรียน อย่างไรก็ตามบริบทนี้ควรจะต้องคิดด้วยว่าเชื้อชาติ เพศ หรือศาสนาของผู้สมัครสอบไม่ควรเป็นอุปสรรคต่อการเข้าสอบเช่นกัน สะท้อนให้เห็นว่าเมื่อกลุ่มหรือตัวแทนที่เหมาะสมเผชิญอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายได้อย่างลงตัว จึงจะกล่าวได้ว่าความเท่าเทียมกันของโอกาสระหว่างสมาชิกของกลุ่มนั้น ๆ ได้เกิดขึ้นแล้วในเชิงประจักษ์

เช่นเดียวกับกับโอกาสทางการศึกษา ซึ่งผู้เขียนมองว่า คือ โอกาสที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลได้รับความรู้ ทักษะ และปลูกฝังความสามารถบางอย่าง แต่บางครั้งคนเราอาจเห็นคุณค่าของโอกาสทางการศึกษาแตกต่างกัน เช่น คุณค่าที่แท้จริงของการได้มาซึ่งความรู้ มุ่งเป้าสู่การมองว่าการศึกษาเป็นเพียงเครื่องมือส่วนบุคคล ในการก้าวเข้าสู่ตลาดแรงงาน ไม่ว่าเหตุผลหรือมุมมองของเราต่อโอกาสทางการศึกษาจะเป็นอย่างไร แต่ทุกเหตุผลมีเป้าหมายเดียวกันคือ การที่บุคคลหนึ่งได้รับโอกาสทางการศึกษา คนคนนั้นต้องไม่มีอุปสรรคที่ผ่านไม่ได้และไม่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายการศึกษาเฉพาะที่เราเผชิญ โดยทั่วไปแล้ว เรามักเชื่อมโยงเป้าหมายที่ก่อให้เกิดโอกาสทางการศึกษากับการเข้าถึงสถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียนและมหาวิทยาลัย แต่ผู้เขียนกลับมองว่าการฝึก การพัฒนา และฝึกอบรมทางวิชาชีพ ยังถือเป็นการให้โอกาสทางการศึกษาด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีโอกาสทางการศึกษาที่ไม่เป็นทางการอีกหลายประเภท เช่น การอภิปรายและการบรรยายในที่สาธารณะ การฝึกฝนตนด้วยด้วยการอ่านหรือคิดนอกเหนือจาก

บริบทที่พบในห้องเรียน ซึ่งการให้โอกาสทางการศึกษาภายในประเทศไทยในปัจจุบันผู้เขียนมองว่ายังไม่ค่อยประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งในส่วนของดำเนินงานของภาครัฐ การร่วมมือของภาคเอกชนและภาคประชาชน

ในงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของเด็กปฐมวัยในประเทศไทยค่อนข้างน่าเป็นห่วง เนื่องด้วย ความแตกต่างทางด้านพื้นที่ที่หลากหลายภูมิภาค ทำให้การจัดสรรงบประมาณและการบริหารจัดการจากส่วนกลาง ทำได้ลำบาก ขาดความยืดหยุ่น เด็กหลายคนไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐาน เนื่องจากอยู่ห่างไกลจากพื้นที่บริการ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ หรือ เด็กบนดอยสูง (Sungkaew, Phookpan and Inchan, 2020) จึงอาจกล่าวได้ว่าการเข้าถึงการศึกษาถือเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาให้กับเด็กที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล เนื่องด้วยการเข้าถึงทรัพยากรของศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัย (ศพด.) ในพื้นที่ห่างไกล ค่อนข้างมีจำกัด ส่งผลให้มาตรฐานของ ศพด. ต่ำกว่าเกณฑ์ ทำให้เด็กปฐมวัยมีความเสมอภาคทางการศึกษาแตกต่างจาก ศพด. ในเขตเมือง (Muensu, & Vittayakorn, 2019)

นอกจากข้อจำกัดด้านพื้นที่แล้ว ยังพบว่าปัจจัยด้านเศรษฐกิจมีผลอย่างมากต่อการเข้าถึงด้านการศึกษาของเด็กปฐมวัย เด็กหลายคนต้องเข้า - ออก กลางคืน เนื่องด้วยพ่อแม่ย้ายถิ่นไปทำงานต่างพื้นที่ เด็กหลายคนต้องย้ายตามพ่อแม่ทั้งที่ยังเรียนไม่จบหลักสูตร ทำให้การเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐานของเด็กขาดความต่อเนื่อง (Thammasaengadipha, Kuama, 2019) เด็กได้รับพัฒนาการไม่สมวัย และหลายครั้งที่เด็กไม่สามารถเรียนต่อในระดับชั้นเรียนเดิมในทันที ต้องกลับเริ่มนับชั้นเรียนเดิมในปีถัดไป ทำให้เด็กเสียโอกาสในการเรียน ประกอบงานวิจัยบางส่วนที่พบว่า ปัญหาร้ายแรงของการที่เด็กไม่ได้เข้ารับการศึกษาก็คือการช่วยเหลือทางการศึกษาไม่ที่ครอบคลุม เนื่องจากระบบและกลไกการบริหารและจัดสรรงบประมาณที่ไม่เป็นธรรม เกิดช่องว่างระหว่างงบประมาณต้นทางและผู้รับการจัดสรรปลายทาง หน่วยงานที่กำกับดูแล เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ ศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัย (ศพด.) จึงจำเป็นต้องให้การลงทุนทางการศึกษาอย่างเป็นธรรม จะเป็นการเพิ่มโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กปฐมวัยที่ยากจนหรือขาดความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจ (Compan, 2020)

จากปรากฏการณ์ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในประเทศไทยข้างต้น ผู้เขียนจึงตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการศึกษาประเด็นความเหลื่อมล้ำที่ผ่านมา 3 ประการ โดยผู้เขียนจะพยายามมุ่งเน้นอธิบายข้อสังเกตนี้ภายใต้แนวคิดของบูดีเยอร์ ดังนี้

1) งานวิจัยเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยปัจจุบัน ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำเชิงปรากฏการณ์ แต่ยังขาดการวิจัยเพื่อเพิ่ม/สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดหรือทฤษฎีที่เกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในประเทศไทย จากแนวคิดของบูดีเยอร์ที่มองว่าความเหลื่อมล้ำหรือชนชั้นในสังคม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและคงอยู่ ผ่านรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในสังคมด้วยการรับรู้ที่ถูกและการรับรู้ที่ผิด นำมาสู่การปลูกฝังและการกำหนดประเภทของการรับรู้อย่างต่อเนื่องและแตกต่างกันตามสภาพของสังคมนั้น ๆ สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การสร้างความเป็นจริงทางสังคมโดยการหล่อหลอมการแสดงตน หรือภาพตัวแทน เช่นเดียวกับความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาที่สังคมไทยพยายามมองว่า การเรียนในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานเท่านั้นที่ได้รับการยอมรับ จึงจะสามารถเข้าสู่การเรียนชั้นสูง หรือ แม้แต่การประกอบอาชีพที่ต้องใช้วุฒิการศึกษาจากการศึกษาขั้นพื้นฐาน

แต่จะดีกว่าหรือไม่ หากเราในฐานะนักวิชาการไทย สนับสนุนการศึกษารูปแบบอื่นๆ เพื่อให้เด็กไทยสามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างทั่วถึง เช่น การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนแบบ Home school หรือการสอบเทียบในรูปแบบอื่น ๆ ที่เราพบเจอได้บ้างแล้วในปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้น่าจะสอดคล้องกับแนวคิดของบูดีเยอร์ในส่วนของ การรับรู้และการปลูกฝังภาพของการศึกษาในประเทศไทย ที่บูดีเยอร์มองว่าการศึกษาเป็นสิ่งที่ทุกคนควรจะเข้าถึงได้อย่างทั่วถึง ซึ่งผู้เขียนมองว่าสิ่งเหล่านี้จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในสังคมไทยได้

2) งานวิจัยด้านความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในสังคมไทย ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เน้นการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ผลเชิงสถิติถือการศึกษาเชิงปริมาณ งานวิจัยรูปแบบนี้ส่วนใหญ่มักเก็บข้อมูลในภาพกว้างระดับจังหวัด ระดับภาค หรือระดับประเทศ เพื่อสรุปผลในภาพกว้าง ขณะที่งานวิจัยอีกรูปแบบหนึ่งเป็นการศึกษาเชิงลึก มุ่งเน้นการเก็บข้อมูลกับคนตัวเล็กตัวน้อย และผู้ที่ได้รับผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ขณะเดียวกันงานวิจัยส่วนน้อยเท่านั้นที่ใช้การวิจัยที่นำสถิติและการเก็บข้อมูลเชิงลึกมาใช้ในการตอบวัตถุประสงค์

จากแนวคิดของบูดีเยอร์ที่มองว่าการศึกษามุ่งเน้นการพัฒนาแนวคิดหรือทฤษฎี น่าจะมีการนำเอาระเบียบวิธีหรือรูปแบบการวิจัยมาพัฒนาไปพร้อมกัน การวิจัยรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอาจจะไม่สามารถตอบหรืออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้ทั้งหมด ดังนั้นผู้เขียนจึงมองว่ามุมมองข้างต้นของบูดีเยอร์ค่อนข้างน่าสนใจที่จะนำมาใช้ในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางสังคมในประเทศไทย ที่มีบริบทพื้นที่ที่แตกต่างกันถึง 6 ภูมิภาค ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาภาพกว้างเชิงปริมาณก่อนจากนั้นศึกษาประเด็นเฉพาะที่โดดเด่นในระดับพื้นที่ หรือการศึกษาประเด็นเฉพาะในระดับพื้นที่ก่อนจึงศึกษาภาพกว้างในระดับประเทศ ก็สามารถทำได้ทั้งสองรูปแบบ ซึ่งผู้เขียนมองว่าน่าจะช่วยพัฒนาทั้งในเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำและพัฒนาในส่วนของระเบียบวิธีด้วยเช่นกัน

3) งานวิจัยความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในสังคมไทยที่ให้ความสำคัญกับการนิยามคำว่า “ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา” ให้เป็นรูปธรรมค่อนข้างมีน้อย ผู้เขียนมองว่าในการศึกษาแวดวงนี้ของสังคมไทย ยังให้ความสำคัญกับการพยายามอธิบายหรือนิยามความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาไม่เพียงพอ ซึ่งมีความแตกต่างจากสิ่งที่บูดีเยอร์พยายามนำเสนออยู่ตลอดว่า นักวิชาการทั้งหลาย ควรให้ความสำคัญกับการนำแนวคิดเรื่อง Class ที่มีความเป็นนามธรรม เพราะประกอบไปด้วย สุนามและนิสัยที่แตกต่างกันของคนในสังคม ทำให้การนิยามคำว่าชนชั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก แต่นักวิชาการควรพยายามศึกษาและอธิบายให้ได้ว่า คำว่าชนชั้นในสังคมนั้น หมายความว่าอะไร และมีกี่ชนชั้น อันจะนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำในสังคมได้

ทั้งนี้ผู้เขียนมองว่าแนวคิดของบูดีเยอร์ในการพยายามนิยามเรื่องชนชั้นเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม อาจสามารถทำได้ในช่วงสมัยของบูดีเยอร์ซึ่งเป็นเวลากว่าสี่สิบปีที่ผ่านมา แต่ในปัจจุบันการเข้ามาของ โลกาภิวัตน์และการพัฒนาสังคมโลกแบบก้าวกระโดด ทำให้สังคมในปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้นกว่าในช่วงสี่สิบปีที่ผ่านมาอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นการศึกษาที่มุ่งเน้นการนิยามชนชั้นหรือความเหลื่อมล้ำ อาจจะได้ค่อนข้างยาก โดยเฉพาะในสังคมไทยที่มีความแตกต่างของวัฒนธรรมและประเพณีมากถึง 6 ภูมิภาค ทำให้การนิยามชนชั้นอาจจะยังไม่สามารถอธิบายได้ครอบคลุมเท่าที่ควร ซึ่งผู้เขียนมองว่าหากเพิ่มเติมการพัฒนาแนวคิดมาสู่การพัฒนาโลกเชิงพื้นที่ ที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการสร้างการเรียนรู้ที่ทั่วถึง จนเกิดการผลิตซ้ำทางการศึกษาแบบใหม่ที่ทำให้คนในสังคมมีโอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมกันทุกพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การสร้างสังคมน่าอยู่และเอื้ออาทรต่อกัน

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

แนวคิดเรื่องชนชั้นของบูดีเยอร์ สะท้อนให้เห็นถึงการเกิดขึ้นและคงอยู่ของชนชั้น ผ่านรูปแบบการดำเนินชีวิตและการรับรู้ของคนในสังคม นำไปสู่การสร้างความเป็นภาพตัวตน เพื่อแบ่งแยกกลุ่มของคนในสังคมให้แตกต่างกัน ทำให้คนในสังคมรู้สึกแตกต่าง เกิดเป็นการแบ่งชนชั้นทางสังคมโดยที่ไม่ทันรู้ตัว เกิดการกำหนดตำแหน่งทางสังคม เมื่อปัจเจกบุคคลเข้าไปอยู่สนามต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ทางสังคมที่ต่างกัน ซึ่งทุนทั้งหมดสามารถเลื่อนไหลไปมาหากันได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะทุนวัฒนธรรมที่บูดีเยอร์ให้ความสำคัญมากที่สุด คือ การศึกษา (การเรียนรู้) เนื่องจากเป็นทุนที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มสมรรถนะของบุคคลในการเข้าถึงทุนประเภทอื่นๆ

อย่างไรก็ดี ในมุมมองผู้เขียนมองว่า แนวคิดชนชั้นของบูดีเยอร์สามารถอธิบายและนำมาใช้ศึกษาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในสังคมไทยได้เพียงบางส่วน เนื่องจากในสังคมปัจจุบันมีหลากหลายปัจจัยที่ทำให้บุคคลสามารถเข้าถึงการศึกษาได้แตกต่างกัน นำมาสู่แนวคิดที่บูดีเยอร์กล่าวถึงอีกแนวคิดคือ การผลิตซ้ำ โดยเฉพาะการผลิตซ้ำทางการศึกษาที่ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม โดยเฉพาะสังคมไทยที่มีการผลิตซ้ำด้านการศึกษาที่ค่อนข้างชัดเจน ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาจึงมีอยู่ทั่วทุกพื้นที่ ทั้งความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงการศึกษา คุณภาพการศึกษา หรือแม้แต่ทรัพยากรทางการศึกษาที่แตกต่างกัน

ดังนั้นผู้เขียนจึงเสนอว่า ในการศึกษาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในประเทศไทย เป็นสิ่งที่ดีหากมีการนำแนวคิดเรื่อง ชนชั้นและการผลิตซ้ำทางการศึกษา มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ เนื่องจากแนวคิดข้างต้นค่อนข้างเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในระดับโครงสร้างทางการศึกษาของสังคมไทย ที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่และการต่อสู้ดิ้นรนของเด็กด้อย

โอกาสในการเข้าถึงกระบวนการทางการศึกษา เพื่อให้เด็ก ๆ เหล่านี้มีการศึกษาที่เหมาะสม และมีความรู้ที่เพียงพอในการประกอบอาชีพต่อไปในอนาคตได้

เอกสารอ้างอิง

- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (1990). *Reproduction in education, society and culture*. 2nd ed. (R. Nice, Trans.). Sage Publications, Inc.
- Boyne, R. (2002). Bourdieu: from Class to Culture: In Memoriam Pierre Bourdieu 1930—2002. *Theory, Culture & Society*, 19(3), 117–128. <https://doi.org/10.1177/026327602401081558>
- Compan, P. (2020). Educational Investment Equality by Local Administrative Organizations. *Journal of Education Studies*, 47(4), 308 – 330.
- Drake, R. L., & Pawlina, W. (2014). Multimodal education in anatomy: The perfect opportunity. *Anatomical sciences education*, 7(1), 1–2. <https://doi.org/10.1002/ase.1426>
- Franco, M. G., & Smith, P. K. (2013). Theory of mind, old age, and educational opportunity in Colombia. *International journal of aging & human development*, 77(2), 107–125. <https://doi.org/10.2190/AG.77.2.b>
- Georg, W. (2004). Cultural Capital and Social Inequality in the Life Course. *European Sociological Review*, 20(4), 333-344.
- Gullette, G. (2013). The Role of Urbanity, Status, and Identity on Migrant Remittance Management and Rural Development Potentials in Thailand. *Human Organization*, 72(2), 132 – 143.
- Kaithong, B. & Sawangdee, Y. (2018). Transforming Roles and Functions of Women in the Northeast Region of Thailand. *Journal of Community Development Research (Humanities and Social Science)*, 11(2), 27 - 41.
- Marx, K. (2014). *Alienation and Social Classes*. 4th ed. London: Routledge.
- Memon, A. R., & Rathore, F. A. (2018). Moodle and Online Learning in Pakistani Medical Universities: An opportunity worth exploring in higher education and research. *JPMA. The Journal of the Pakistan Medical Association*, 68(7), 1076–1078.
- Muensu, J. & Vittayakorn, S. (2019). *Guidelines for educational development of children with disabilities in boondocks*. *Sikkhana*, 6(7), 73–90. Retrieved from <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/JSikkhana/article/view/241016>
- Ritzer, G. (1992). *Contemporary Sociological Theory*. 3rd ed. New York: McGraw-Hill.
- Sungkaew, B., Phookpan, P. & Inchan, D. (2020). Models of Early Childhood Education Policy Development for Children of Ethnic Groups to Social Justice Building: The Case study of Special Economic Development Zone, Tak and Trad Provinces. *Journal of Social Development*, 21(2), 96 – 118.

- Thammasaengadipha, N. & Kuama, A. (2019). Dropping Out Of Middle School and Labour Migration: Case Studies from the Community of Interior Decoration Contractors in Surin Province. *Journal of Social Research*, 41(1), 189 - 216.
- Wacquant, L. (2013). "Symbolic Power and Group-Making: On Pierre Bourdieu's Reframing of Class," *Journal of Classical Sociology*, 13, 247-291.
- Weber, M. (2011). *Class, Status, Party*. 2nd ed. London: Routledge.